

УДК 342.8:324 (477)

ВИБОРЧА СИСТЕМА НА ВИБОРАХ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Попенюк А.В., студент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті викладено основні складові виборчої системи України. Також досліджено сучасний стан і перспективи розвитку виборчої системи й удосконалення законодавства про вибори народних депутатів України.

Ключові слова: вибори, виборча система, виборче законодавство, складові виборчої системи, виборець, партії.

В статье изложены основные составляющие избирательной системы Украины. Также исследованы современное состояние и перспективы развития избирательной системы и усовершенствования законодательства о выборах народных депутатов Украины.

Ключевые слова: выборы, избирательная система, избирательное законодательство, составляющие элементы избирательной системы, избиратель, партии.

Popenyuk A.V. ELECTORAL SYSTEM FOR PARLIAMENTARY ELECTIONS UKRAINE

In article set the main components of the electoral system in Ukraine. Also investigated the current state and prospects of the electoral system and improvement law on parliamentary elections Ukraine.

Key words: elections, electoral system, electoral legislation, components of the electoral system, voter, party.

Постановка проблеми. На мою думку, потрібно відзначити, що проблема впливу типу виборчої системи на структурування парламенту й суспільно-політичні процеси є предметом численних наукових дискусій.

Від того, наскільки адекватним є представництво виборців у парламенті, залежить легітимність системи влади загалом і політичних рішень, що продукуються цією владою.

Вибори як один з давніх інститутів суспільства мають суттєве значення для формування політичної еліти суспільства, для надання владі легітимності, а також характеризують рівень демократичності державного режиму.

На нашу думку, визначення конкретних шляхів розвитку виборчої системи України досі залишається дискусійним питанням. Також потребують вирішення питання маніпулювання під час виборчого процесу, ротації владних еліт, депутатської недоторканності, деідеологізація політичних партій, утворення фактичної двопартійності.

Отже, удосконалення виборчої системи вимагає розроблення та застосування механізмів, здатних усунути ці й інші проблеми в її функціонуванні.

Ступінь розробленості проблеми. Ця тема частково досліджувалася у відомих працях українських науковців та експертів у галузі виборчих систем: Н. Богашевої, Ю. Ключковського, М. Рудьковського, Ю. Шведа, А. Романюка, Н. Бойка, Н. Коркунова, С. Рябова, В. Фесенка, О. Тодики та ін.

Метою статті є висвітлення актуальних практичних і проблемних аспектів виборчої системи на виборах народних депутатів, а також виявлення особливостей правового регулювання та шляхів її законодавчого вдосконалення в сучасний період.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років, що позначилися нестабільністю у внутрішньополітичному житті краї-

ни, тривали жваві дискусії навколо проблем обрання законодавчого органу нашої держави. Адже, зважаючи на вагомe місце Верховної Ради України в системі органів державної влади, особливо актуальним є розроблення такого механізму обрання її складу, який забезпечив би найповніше представництво всіх верств населення, а сама Рада при цьому залишалася самостійним і дієвим суб'єктом у системі трьох гілок влади й водночас без так званої «тиранії парламенту».

Необхідним чинником для цього, звичайно, є застосування виборчої системи, яка відкривала б перспективи чіткішої структурованості парламенту, посилення його відповідальності за наслідки своєї діяльності. Тому полеміка щодо недоліків виборчого процесу не припиняється, а питання обрання найоптимальнішої виборчої системи в реаліях нашої держави залишаються актуальними для обговорення експертами та фахівцями.

Вибори забезпечують політичне самоутвердження громадян, розбудову правової держави, становлення й розвиток громадянського суспільства.

Термін «виборча система» в науці права багатозначний, що часто позначається на характері дискусій навколо цього питання. Найчастіше він уживається у двох значеннях – широкому й вузькому [2, с. 200].

Українська «Юридична енциклопедія» дає визначення широкого розуміння: виборча система – це «порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав, який ґрунтується на принципах виборчого права» [3, с. 362]. Подібного тлумачення цього терміна дотримується О. Марцеляк [4, с. 15].

По суті, у широкому розумінні виборча система – це вся сукупність урегульованих правом механізмів і процедур виборів (від

призначення виборів до оголошення результатів і реєстрації обраних).

Протилежне, вузьке значення цього терміна, яке можна знайти в низці підручників із конституційного права, визначає виборчу систему як «спосіб, у який розподіляються депутатські мандати між кандидатами на ці посади залежно від результатів голосування» (В. Копейчиков [5, с. 107], В. Погорілко [6, с. 43]).

Ю. Шведа наводить два варіанти набору складових виборчої системи. Так, на його думку, до основних елементів, які визначають «суть виборчої системи», належать виборча формула, магнітуда виборчого округу, форма й характеристика виборчого округу, характер голосування, структура виборчого бюлетеня [7, с. 264]; проте згодом до елементів, які «формують виборчу систему», дослідник зараховує виборчий округ, виборчий бюлетень, виборчий (партійний) список, способи голосування, виборчу формулу та виборчий бар'єр [7, с. 275].

Істотним питанням моделі виборчої системи є також її вплив на електоральну свідомість і електоральну поведінку громадян. Адже одні моделі сприяють більшій мобілізації та консолідації інтересів виборців, тоді як інші, навпаки, – їх плюралізації й розпорошенню. А оскільки та чи інша модель виборчої системи може впливати на відповідність між кількістю поданих голосів та одержаних у кінцевому підсумку мандатів, то є підстави вважати, що одні виборчі системи більшою чи меншою мірою можуть спотворювати реальний розподіл і вплив політичних сил у суспільстві.

Отже, запровадження будь-якої моделі виборчої системи потребує належного теоретичного аналізу і прогнозування наслідків з метою запобігання обмеженню виборчих прав громадян та сприяння ефективності й легітимності влади.

Проаналізувавши всі типи виборчих систем і їх вплив на волевиявлення народу, можемо констатувати, що всі вони мають свої особливі як переваги, так і недоліки. Також узагальнено, що, наприклад, одна й та сама виборча система може виявлятися по-різному в тих чи інших країнах.

Як юридичний інститут, вибори передбачають такі етапи, як підготовка виборів (від пропозиції кандидатур до висування кандидатів), передвиборча агітація (власне, передвиборча боротьба), фінансування виборчих кампаній, визначення умов успішного проведення виборів; безпосередньо процедура голосування, підбиття підсумків виборів і, нарешті, схвалення результатів виборів тими, кого обрали.

Головна проблема, на нашу думку, – це недостатня представленість за результатами виборів за виборчими списками кандидатів від регіонів України. Тобто, майже всі 225 депутатів Верховної Ради України, обрані на пропорційній основі (за виборчими списками), є представниками столичної партійної еліти.

Наявна в Україні (мажоритарно-пропорційна) виборча система поклала початок політичної структуризації органів державної влади й місцевого самоврядування. Однак цей процес

не досяг бажаного результату, а, навпаки, загострив конфлікти як у самому парламенті між різними політичними угрупованнями, так і між виконавчою та законодавчою владою.

Отже, виникла потреба подальшого законодавчого вдосконалення цього процесу, що має виявлятися в таких моментах:

- перехід на пропорційну основу;
- подальше підвищення рівня виборчого бар'єру;
- збільшення його розміру для партійних блоків;
- уніфікація виборчих моделей на всіх рівнях формування влади (глави держави, парламенту й місцевих органів самоврядування);
- узгодження виборчого законодавства із законами про партії, Кабінет Міністрів, регламент Верховної Ради, яке закріпило б статус правлячих та опозиційних сил, межі їхньої партійної відповідальності перед суспільством.

Аналіз наявних виборчих систем переконливо доводить, що жодна з них не є ідеальною. А тому можна вести мову лише про ті чи інші переваги однієї із трьох виборчих систем. Головним тут, на мою думку, є суперечність між об'єктивними потребами суспільства й корпоративними інтересами політичних сил, які більшою чи меншою мірою згадуються водночас з інтересами суспільного розвитку, політичної стабільності, зміцненням засад демократії в країні.

Європейська практика свідчить, що за умов невиконання політичною партією взятих на себе зобов'язань вона втрачає мандат довіри на наступних виборах, опиняючись або в парламентській опозиції, або поза межами парламенту.

Вітчизняний досвід продемонстрував, що подібний механізм відповідальності в Україні не спрацьовує. Найкращий цьому доказ – виникнення нових, скасування старих, перейменування вже наявних політичних партій не впливає на зміну еліт, які постійно поновлюють, хоч і з певними кількісними варіюваннями, свої представницькі мандати й тим самим поновлюють перебування при владі. Це пояснюється ліберальним характером Закону України «Про політичні партії в Україні», з одного боку, а також відсутністю механізмів контролю за цим процесом – з іншого [8, с. 6].

Водночас необхідно розглядати питання про вдосконалення виборчого законодавства з метою унеможливлення використання наявних у ньому недоліків і прогалин окремими зацікавленими політичними силами у своїх інтересах. При цьому видається доцільним урахувати багаторічні напрацювання в цій галузі права країн-членів Європейського Союзу, що також має важливе наукове та практичне значення з огляду на євроінтеграційні процеси в Україні [9, с. 6].

Однак утілення позитивного міжнародного досвіду державотворення має відбуватися через призму власних здобутків і помилок із урахуванням потреб та особливостей, притаманних саме нашому суспільству.

Також хочемо зауважити, що на сьогодні в Україні партії та політичні блоки не розріз-

няються як суб'єкти виборчого процесу. Це зумовлює об'єднання партій лише для участі у виборчій кампанії, що фактично є обманом виборців, а окрім того, гальмує становлення дієвих політичних партій і тим паче не сприяє подоланню дрібнопартійності.

Разом із удосконаленням окремих законодавчих норм щодо виборів до Верховної Ради особлива увага має приділятися пришвидшенню кодифікації всього виборчого законодавства України.

Українцям складно зорієнтуватись і зробити вибір через велику кількість політичних блоків і партій. Розмірковуючи над тим, за кого голосувати, виборці орієнтуються на те, наскільки привабливою виглядає в їхніх очах партія та її лідер, мимоволі абстрагуючись від по-справжньому важливих для них проблем. Виборець практично позбавлений доступу до інформації про кандидатів у депутати, достатньої для здійснення усвідомленого вибору.

Виборець має право знати той обсяг інформації про кандидата, що й держава, тобто прізвище, ім'я по батькові, число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (серед іншого й на виборних посадах), партійність, склад сім'ї, місце мешкання із зазначенням часу проживання в Україні, відомості про наявність чи відсутність судимості, зміст декларації про майно та доходи кандидата в народні депутати. Тому такі положення Закону «Про вибори народних депутатів України» варто розширити відповідно до цих потреб, а сам обов'язок інформувати про своїх представників – покласти на партії.

На жаль, в Україні на законодавчому рівні не вирішено належним чином проблему забезпечення демократизації виборчого процесу під впливом ЗМІ. Можна пояснити цей стан таким:

- по-перше, нерівними можливостями різних політичних сил щодо доступу до ЗМІ;
- по-друге, закріпленням сфери впливу певних політичних сил за окремими каналами телебачення;
- по-третє, відсутністю вітчизняних потужних незалежних, а отже, і незаангажованих ЗМІ, що унеможливує забезпечення та справедливе висвітлення виборчого процесу і проведення його на високому організаційному рівні.

Отже, можна зробити проміжний висновок, що, на нашу думку, відповідальність народних обранців перед своїми виборцями у зв'язку з важливістю для суспільства законодавчої й інших владних функцій парламенту повинна мати, по-перше, персональний, по-друге, перманентний, по-третє, оперативний характер. А це, у свою чергу, означає, що виборці мусять мати право й можливість у будь-який момент відкликати свого обранця, що неможливо реалізувати в принципі за умов пропорційної виборчої системи, яка закріплює право відкликання кандидатів від партії лише за відповідними партійними органами.

Отже, проблема пошуку оптимальної моделі виборчої системи була й на сьогодні залишається актуальною, оскільки виборча

система відіграє важливу роль у політичному житті будь-якої демократичної країни.

Виборча система перебуває в самому центрі демократичної політичної системи, оскільки її завдання полягає в тому, щоб перетворити волю суверенного народу у визначення його законних представників, які несуть відповідальність від його імені за нагляд за виконавчими й законодавчими актами. Особливості виборчої системи здатні спричинити широкі наслідки, від розколу партії до розпаду країни.

Чинна система виборів до Верховної Ради України не відповідає об'єктивній структурі суспільства. Швидкий перехід від пропорційної системи виборів до виборів за партійними списками призвів до диктатури нової партноменклатури в політичному житті.

Сучасні партії є слабкими, ідеологічно незрілими. Воля й інтерес лідера партії є визначальними, зокрема, і під час формування партійних списків, коли до списків включаються партійно-номенклатурні особи, люди, близькі до оточення лідера партії, або за іншими ознаками. Для того щоб уникнути гострого протистояння в парламенті, політичних конфліктів між гілками влади, системної кризи в суспільстві, необхідно внести зміни до виборчого законодавства.

Варто зазначити, що в більшості європейських країн електорат обирає депутатів за пропорційною виборчою системою. До такої системи поступово переходять і країни пострадянського простору. А мажоритарна система в ідеалі існує тільки в Англії та США.

Як відомо, за мажоритарної системи виборці голосують не за партії, а за конкретних кандидатів – до парламенту проходить кандидат, який отримав просту більшість голосів (тобто хоча б на один голос більше за будь-якого іншого кандидата).

За мажоритарної системи право висувати кандидатів мають і політичні партії, і громадські організації, і будь-хто з виборців шляхом самовисування. Для активної людини, яка відчуває підтримку громади, можливість стати кандидатом перестає бути проблемою. Знову ж таки, не багаті отримують свій шанс, бо немає потреби робити «внески» до партійних кас. Ця система вигідна аполітичним, далеким від партій громадянам, які хочуть від влади простого забезпечення нормальних умов життя.

А тому давно вже видається доцільним розроблення Виборчого кодексу України, який максимально узагальнив та уніфікував би процес проведення виборів і пов'язані з ним окремі питання (організація роботи виборчих комісій, сприяння діяльності засобів масової інформації на виборах, відповідальність за порушення).

Підсумовуючи викладене вище, варто зауважити, що за умови оптимізації виборчого законодавства для проведення як парламентських, так і місцевих виборів в Україні потрібно виходити не з інтересів політичної сили, яка панує в цей момент, а з тих завдань, які ставляться перед владою в демократичній країні. При цьому треба зважати, що

оптимальне виборче законодавство має забезпечити легітимне формування ефективної влади, подальшу інституціалізацію політичної системи та еволюційне оновлення політичних еліт, що особливо важливо в сучасних умовах України

Отже, єдиний вихід для українського демократичного суспільства – це зміна виборчої системи, яка буде супроводжуватися змінами та доповненнями до Конституції України з урахуванням досвіду, визначення плюсів як мажоритарної, так і пропорційної системи.

На сьогодні проблема зміни типу виборчої системи має важливе значення з огляду на перспективи розвитку країни, а тому кроки на шляху до її розв'язання мають бути здійснені за принципом публічності, за максимально виважених умов і прорахованих наслідків.

Зазначимо, що більшість із згаданих проблем виникла через відсутність комплексного підходу до виборчого законодавства. Норми, що регулюють виборчі правовідносини, містяться не лише у виборчих законах, а й в інших нормативних актах (постанови Кабінету Міністрів України, Центральної виборчої комісії).

На сьогодні необхідно максимально уніфікувати процедури проведення виборів (зокрема складання списків виборців, оплату праці членам комісій, транспортування та зберігання документації).

Висновки. Отже, вибори є однією із найважливіших характеристик політичного життя, однією із головних подій суспільства.

Процеси пошуку оптимальної форми волевиявлення народу, які відбуваються на сьогодні в Україні, далеко не завершені, тому питання визначення моделі виборчої системи, яка задовольняла б усі потреби українського електорату, залишається досить актуальним.

Привабливими в перспективі подальших досліджень виборчої системи України в теоретично-прикладному вимірі, на нашу думку, можуть стати такі напрями:

– багатосторонній і вичерпний аналіз суспільно-політичних наслідків еволюційної

зміни моделі виборчої системи України з мажоритарної на пропорційну;

– пошук ефективних механізмів синхронізації нової моделі виборчої системи у площині політичної відповідальності народних депутатів не лише перед політичними партіями, а й безпосередньо перед виборцями;

– вироблення чіткої й уніфікованої системи понять і методів, за допомогою яких було б ефективно досліджувати нову модель виборчої системи;

– моделювання можливих змін виборчої системи України у майбутньому й пошук їхніх оптимальних форм і конфігурацій.

Отже, ми глибоко переконані, що Україні конче необхідно подолати відчуження народу від влади, що швидко наростає. Це можна зробити змінюючи саму філософію державного управління, імплементуючи насамперед у свідомість державних службовців і політиків, а через них і в суспільну свідомість народу загальної норми, принципи і процедури демократичної політичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI // Відомості Верховної Ради України, зі змінами № 1227-VII від 17.04.2014.
2. Конституційне право України / за ред. Ю.М. Тодику, В.С. Журавського. – К. : ІнЮре, 2002. – 544 с.
3. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1. – 1998. – 672 с.
4. Марцеляк О.В. Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика : [навч. посіб.] / О.В. Марцеляк – Харків : Прометей-Прес, 2008. – 636 с.
5. Основи конституційного права України / ред. В.В. Копейчиков. – К. : Юрінком, 1998. – 288 с.
6. Виборче право України / ред. В.Ф. Погорілко, М.І. Ставнійчук. – К. : Парламентське вид-во, 2003. – 383 с.
7. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Шведа. – Львів, 2010. – 462 с.
8. Ключковський Ю. Потреба зміни виборчої системи / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2007. – № 2(12). – С. 5–10.
9. Панкевич О.З. Проблеми вдосконалення виборчої системи України в контексті досвіду країн-членів Європейського Союзу / О.З. Панкевич, М.П. Кілик // Вибори та демократія. – 2009. – № 1 (19). – С. 5–12.